

DIAGNOZA DOTYCZĄCA PRAWNEJ OCHRONY ZABYTKÓW RUCHOMYCH W RAMACH KRAJOWEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2014-2017

KATARZYNA ZALASIŃSKA

WPROWADZENIE

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 (dalej: Krajowy program) był pierwszym tego typu dokumentem przyjętym przez Radę Ministrów. Mimo obowiązku stanowienia wskazanych dokumentów strategicznych, począwszy od 2004 r., na który wprost wskazuje regulacja zawarta w art. 84 i 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm., zwaną dalej u.o.z.), dopiero w 2014 r. powstał pierwszy Krajowy program. Zgodnie z przyjętym w powołanych przepisach założeniem ma być to główny dokument strategiczny określający, z jednej strony, cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, z drugiej, środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Ustawodawca przypisał więc wskazanym dokumentom strategicznym kluczową rolę w zapewnieniu efektywności systemu ochrony zabytków w Polsce.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA KRAJOWEGO PROGRAMU NA LATA 2014-2017

Krajowy program na lata 2014-2017 został uchwalony 24 czerwca 2014 roku¹. Przed uchwaleniem Krajowego Programu 2014-2017 istniejącą lukę w zakresie działań strategicznych w ochronie zabytków w pewnym zakresie wypełnił częściowo Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013, który w ramach Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 spełniał do pewnego stopnia rolę analogiczną do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, tj. głównego rządowego dokumentu strategicznego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Radę Ministrów na posiedzeniu 21 września 2004 roku. Na posiedzeniu Rady Ministrów 4 czerwca 2005 r. poszerzono ramy czasowe jej obowiązywania przez przyjęcie Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Narodową Strategię Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020 zastąpiła Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (Monitor Polski, poz. 378) przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 roku.

---

¹ Pełny tekst uchwały wraz z załącznikami jest dostępny pod adresem:

http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20140818Krajowy_Program_Ochrony_Zabytkow_i_Opieki_nad_Zaby.pdf (odczyt z dnia 25.07.2018).

Punktem wyjścia dla celów i kierunków działań w ramach Krajowego programu na lata 2014-2017 była zarówno diagnoza obejmująca w głównej mierze analizę ram prawnych ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce, z uwzględnieniem liczbowego wymiaru aktywności powołanych do tego służb konserwatorskich, jak i analiza zasobu zabytkowego (przygotowana na podstawie statystyki rejestru zabytków), z uwzględnieniem wniosków z raportów oraz innych dokumentów wskazujących na stan zachowania tego zasobu. Przyjętym celem głównym Krajowego Programu na lata 2014-2017 było „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”, realizowany był poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce” podzielony na kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomości (księgi rejestru A i C);
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego;
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomości;
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego;
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych;
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C);
7. Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego;

Cel szczegółowy 2: „Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków” podzielony na kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach;
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną;
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków;
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków;

Cel szczegółowy 3: „Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji” podzielony na kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005;
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych;
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu;
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

W ramach rozbudowanej struktury Krajowego programu na lata 2014-2017 tylko jeden z kierunków odnosił się w całości do problematyki ochrony zabytków ruchomych. Obok kwestii związanej z

promocją i upowszechnianiem, strategia ta została zdominowana przez problemy związane z ochroną zabytków nieruchomych oraz funkcjonowaniem służb konserwatorskich.

Uzasadnienie dla potrzeby włączenia diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych zostało w samym programie poprzedzone odwołaniem do statystyki rejestru. Wskazano bowiem, że zgodnie z danymi z dnia 31 grudnia 2013 r. na podstawie 14 510 decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych (księga B) w rejestrze znajduje się 242 901 obiektów, z czego 72% stanowi wyposażenie świątyń, 20% to kolekcje, wpisywane głównie w związku z przepisami o wspieraniu kolekcjonerów, obowiązującymi w latach 1962-1996, a pozostałe 8% stanowią inne zabytki ruchome, w tym ruchome zabytki techniki. Odrębnie mogą być traktowane ruchome zabytki archeologiczne wpisywane do ksiąg rejestru C – zabytki archeologiczne, obok nieruchomości zabytków archeologicznych (np. grodziska, kurhany itp.). Wobec zmian legislacyjnych, w tym w szczególności w związku z ustawą z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 75, poz. 474), potrzebne stało się opracowanie diagnozy dotyczącej prawnej ochrony zabytków ruchomych w Polsce, zapewniającej właściwe zachowanie i zabezpieczenie tego zasobu, w tym spójność regulacji z zakresu ochrony zabytków z innymi obowiązującymi przepisami. Należy jednak poczynić dwa istotne zastrzeżenia dotyczące zakresu realizacji tego zadania w ramach Krajowego programu. Jak zostało wyraźnie wskazane, opracowanie diagnozy miało dotyczyć prawnej ochrony, co oznacza, że poza zakresem zadania pozostawiono m.in. weryfikację wpisów do rejestru oraz stanu zachowania obiektów się w nim znajdujących, koncentrując się na analizie uwarunkowań prawnych realizacji ochrony i opieki nad zabytkami ruchomymi. Z drugiej jednak strony przyjęte założenia pozwoliły na szerokie potraktowanie tematu – diagnoza miała objąć nie tylko zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków, ale także muzealia w rozumieniu ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2018 r. poz. 720), czyli przedmioty wpisane do inwentarza danego muzeum w przypadkach, kiedy takie rozszerzenie zakresu badań uzasadnione będzie względami natury prawnej, standardami opieki konserwatorskiej czy też – standardami ewidencjonowania zbiorów.

OPRACOWANIE DIAGNOZY PRAWNEJ OCHRONY ZABYTKÓW RUCHOMYCH

– DZIAŁANIA I ETAPY

Zgodnie z przyjętym w samym programie założeniem, opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych w Polsce zostało podzielone na cztery części. W pierwszej kolejności przygotowano analizy i opracowania w ramach cz. 1 – sporządzenia analizy rozwiązań prawnych w ochronie zabytków ruchomych dla wybranych krajów europejskich – powstał raport *Ochrona zabytków ruchomych w wybranych obcych systemach prawnych*² (red. P. Stec) oraz – w cz. 2 – *Raport dotyczący stanu ochrony prawnej oraz kierunków zmian w zakresie prawnej ochrony zabytków*

---

² *Ochrona zabytków ruchomych w wybranych obcych systemach prawnych. Raport przygotowany w ramach „Raportu stanu ochrony prawnej oraz kierunków zmian w zakresie prawnej ochrony zabytków ruchomych w Polsce” w ramach realizacji Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 dla Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, red. P. Stec, Opole 2015.*

*ruchomych w Polsce*³ (red. K. Zeidler). Należy bardzo wyraźnie podkreślić, że celem wskazanych raportów było zebranie materiałów i analiz, które byłyby pomocne przy sporządzaniu projektu założeń zmian legislacyjnych, a więc realizacji zadania IV. Nie stanowiły one więc całościowej diagnozy stosunków społecznych w danym obszarze. Odróżnić należy tym samym stworzone raporty od materii *Raportu o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego* (2009), w którym podjęto próbę całościowej diagnozy z uwzględnieniem aspektów prawnych. Ograniczenie zadania do zbadania aspektów prawnych ochrony zabytków ruchomych sprawiło, że poza zakresem rozważań pozostały kwestie związane z polityką administracyjną, w tym kwestiami związanymi z nakładami finansowym na ochronę. To oznacza, że poza zakresem rozważań pozostawione zostały m.in. sprawy magazynowania zabytków archeologicznych w muzeach publicznych, gdyż istota tego problemu wykracza poza zagadnienia związane z prawną ochroną, a stanowi raczej kwestię stosowania obowiązujących przepisów i zagwarantowania odpowiednich źródeł finansowania dla realizacji tego zadania.

Przygotowanie projektu założeń zmian legislacyjnych zostało w pierwszej części zadania IV poprzedzone analizami kierunkowymi, które pozwoliły na określenie podstawowych obszarów, w ramach których rozwinięte zostały założenia szczegółowe. Wskazane badania kierunkowe, przygotowane przez K. Zeidlera (*Zasady prawa ochrony zabytków ruchomych*), P. Steca (*Nowy paradygmat ochrony zabytków ruchomych*), M. Drełę (*Miejsce ochrony zabytków ruchomych w systemie ochrony dziedzictwa kulturowego*) oraz M. Marcinkowską (*Diagnoza ochrony zabytków ruchomych w Polsce*), obejmują pogłębioną analizę struktury i zawartości rejestru zabytków. Dodatkowo, opracowanie zostało uzupełnione szczegółową diagnozą w odniesieniu do obrotu zabytkami przygotowaną przez W. Szafrąńskiego.

W drugiej części zadania IV opisane zostały projekty kierunkowe założeń zmian legislacyjnych w zakresie: ochrony administracyjnoprawnej zabytków ruchomych (J. Brudnicki); ochrony administracyjnoprawnej muzealiów, materiałów bibliotecznych i archiwów (A. Jagielska-Burduk); ochrony zabytków archeologicznych (M. Trzciniński); wywozu zabytków za granicę (K. Zalasieńska); obrotu ruchomymi dobrami kultury (W. Szafrąński); ochrony prawnokarnej zabytków ruchomych (B. Gadecki, O. Jakubowski). Projekty zmian legislacyjnych zostały w niniejszym opracowaniu przygotowane według jednego schematu odpowiadającego wymaganiom projektów założeń z punktu widzenia zasad prawidłowej legislacji. Oznacza to, że obejmują one następujące części: diagnoza, cele, regulacje, sposoby osiągnięcia celu, zakres projektowanej regulacji, regulacje wspierające, działania faktyczne, przepisy przejściowe i końcowe, powołanie nowych organów lub instytucji oraz konsultacje społeczne.

Przedstawione przez poszczególnych autorów wnioski i propozycje stanowią pierwszą od wielu lat całościową wizję kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków ruchomych. Niewątpliwą zaletą zaprezentowanych założeń jest zarówno dokładne oddzielenie kategorii celów i zadań, jak i działań prawnych oraz działań faktycznych administracji. Niezwykle istotne jest też dostrzeżenie potrzeby nie tyle zmiany obowiązujących przepisów, ile również ich uzupełnienia o kwestie, które dotychczas

---

³ *Raport dotyczący stanu ochrony prawnej oraz kierunków zmian w zakresie prawnej ochrony zabytków ruchomych w Polsce*, red. K. Zeidler, Gdańsk 2016.

pozostawały poza ramami regulacji prawnych. W szczególności mowa tutaj o kwestiach związanych z obrotem zabytkami czy kolekcjonerstwa.

Niewątpliwą wartością dodaną, oprócz oczywistej wartości merytorycznej tych studiów i analiz przygotowanych przez poszczególnych autorów, było stworzenie – w ramach Krajowego programu – po raz pierwszy od bardzo wielu lat płaszczyzny wymiany doświadczeń i poglądów przedstawicieli doktryny prawa, praktyków oraz przedstawicieli administracji konserwatorskiej, w tym pracowników Departamentu Ochrony Zabytków MKiDN, Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Na szczególną uwagę zasługuje zorganizowane w Nieborowie w dniach 7-9 września 2017 r. seminarium, które pozwoliło na przedyskutowanie wielu tez i założeń powstałych na wcześniejszych etapach realizacji zadania. Podczas trzech dni obrad, w których udział wzięli członkowie zespołu i pracownicy NIMOZ, zweryfikowane zostały założenia wstępne przygotowane przez poszczególnych autorów oraz określone zostały kierunki ich ostatecznego doprecyzowania. Stąd przedstawione opracowanie, jako wynik realizacji zadania IV, funkcjonuje jako „założenia nieborowskie”.

PODSUMOWANIE

Przygotowane w latach 2015-2017 analizy, materiały oraz opracowane założenia stanowią najszerszą, stworzoną w ostatnich kilkunastu latach, dokumentację, która może bezpośrednio stanowić podstawę opracowania konkretnych rozwiązań legislacyjnych oraz projektów przepisów. Ostateczny kształt nowelizacji bądź nowej ustawy zależeć będzie jednak od ich „osadzenia” w całej ustawie oraz ewentualnych zmian systemowych, jakie przyjąć mogą autorzy projektu założeń zmian legislacyjnych ustawy. Nie ulega jednak wątpliwości, że „założenia nieborowskie” stanowią istotny wkład w budowę nowego systemu ochrony zabytków w Polsce. Realizowane przez NIMOZ zadanie wykazało, jak istotne jest świadome i uporządkowane podejście do procesu legislacyjnego. Budowana od 1918 r., w oparciu o niemalże niezmienny paradygmat, ochrona zabytków ruchomych wymaga dzisiaj rozsądnej i przemyślanej reformy w celu zapewnienia jej efektywności i dostosowania do zmian, jakie zaszły w stosunkach społecznych w ostatnich latach.

KATARZYNA ZALASIŃSKA

Doktor habilitowany nauk prawnych, absolwentka brytyjskiego Institute of Art&Law. Ekspert w dziedzinie prawa dziedzictwa kultury. Autorka wielu publikacji poświęconych ochronie zabytków, muzeom oraz rynkowi sztuki.